

Tanja Todorović (Novi Sad)

Odsek za filozofiju, Filozofski fakultet

tanja.todorovic@ff.uns.ac.rs

**Fragmenti vremena
i fenomenološka
analiza mašte kod
Ive Andrića:
krhkost objekta i
razbijeno
iskustveno polje**

17. skup „Andrić Virtualni“

Madrid 03.10.2025.

- 1) Vreme, naracija i fenomeni
- 2) Kriza i istorijski osvrt
- 3) Biografski horizont
- 4) Cilj istraživanja
- 5) Filozofski okvir
- 6) Vremenska svest i prekidi
kontinuiteta
- 7) Vreme i ljudi
- 8) Zaključak

Vreme, naracija i fenomeni

Huserl u svojim analizama pokazuje da vreme nije puka, objektivna sukcesija trenutaka, već **unutrašnja struktura svesti**: prošlo nikada sasvim ne nestaje, buduće se stalno anticipira, a sadašnje se doživljava u njihovom spoju. **Fenomenološki pristup vremenu** prepoznamo i u Andrićevom **pripovedanju**.

Kod Huserla je u osnovi teorijska analiza unutrašnje temporalnosti, dok se kod Andrića ona ostvaruje kroz **figure sećanja, trajanja i istorijskog toka**. Njegova lirika i delimično proza tako postaje **narativna fenomenologija vremena**, gde se unutrašnji ritmovi svesti i kolektivnog pamćenja pretaču u književnu formu. Prema Huserlu, „svaka sadašnjost se konstituiše kroz odnos prema upravo proteklom i onome što tek dolazi“ (Husserl, 2004: 20).

Kriza i istorijski okvir

Huserl i Andrić deluju u različitim epohama, ali obojicu zatiče **kriza 20. veka**. Filozof je duboko pogođen traumom **Prvog svetskog rata**, dok Andrić sazreva u atmosferi **Drugog svetskog rata** i posleratne atmosfere.

Obojica vide pisanje kao načine suočavanja sa svetom u krizi. Kod fenomenologa to je *osvrt na koren dekadencije nauke*, a kod Andrića literarne sudbine Balkana, gde se ukrštaju **Istok i Zapad, prošlost i sadašnjost**.

Biografski horizont

Huserlov život obeležava **ratna tragedija** – gubitak sina, što produbljuje njegovu opsesiju **krizom evropskog duha**.

Andrić prolazi kroz zatvor, egzil i političke lomove mladosti. Iz tog iskustva nastaje EX PONTO, knjiga krize i introspekcije od koje će se povremeno ograđivati (Martens 2020, 73). U okupiranom Beogradu stvara remek-dela NA DRINI ĆUPRIJA, TRAVNIČKA HRONIKA čuvajući istorijsko i kulturno pamćenje u vremenu razaranja.

Cilj istraživanja

Cilj je pokazivanje na koji način se fenomenologija vremenske svesti može prepoznati u delima **Ive Andrića**.

Književna forma izražava ono što Huserl u HUSSERLIANI XXIII izlaže filozofski: **imaginacija** ima prednost nad realnošću, jer bez nje nema ni iskustva stvarnosti. (Husserl 1980: 56) Huserl i Andrić postavljaju **unutrašnji svet** čoveka kao suštinu egzistencije „bačene u svet“, koja zahvaljujući imaginaciji opstaje i suočava se s krizom.

U analizi su ključna sledeća Andrićeva dela: EX PONTO, NEMIRI, JELENA, ŽENA KOJE NEMA, ZNAKOVI PORED PUTA, RAZGOVORI S GOJOM. U njima se posebno razrađuju ključne teme: **horizont iskustva, introspekcija, imaginacija, fragmentisana realnost, stvaralaštvo** i ljudsko postojanje kao hermeneutičko. Upravo kroz ova dela Andrić osvetljava unutrašnje lomove i pokušaje oblikovanja smisla. (Andrić 1981: 171)

Filozofski okvir

Polazište istraživanja o vremenu čini Huserl, začetnik fenomenologije, uz doprinos Franza Brentana. Zbog širine teme u razmatranje su uključeni i Sartr, Edit Štajn i Pol Riker, koji su se posebno bavili imaginacijom. Time se pokazuje da fenomen mašte i unutrašnjeg vremena ima razuđenu genezu u savremenoj filozofiji, dok se u Andrićevoj književnosti otvara u novom i plodnom svetlu.

Istraživanje je koncipirano kao trodelna analiza:

Prvi deo: kriza i vreme (*NEMIRI, EX PONTO*) u poređenju sa Huserlovom analizom unutrašnje temporalnosti.

Drugi deo: imaginacija kao suština iskustva (*JELENA ŽENA KOJE NEMA*) u dijalogu sa Huserlom.

Treći deo: stvaranje i estetika (*RAZGOVORI S GOJOM, ZNAKOVI PORED PUTA*) kao transformacija subjektivne temporalnosti u umetničku formu.

Vremenska svest i prekidi kontinuiteta

Huserl u različitim fazama istražuje **primordijalne osnove vremenske konstitucije svesti**. Suština vremena je da subjekt **homogenizuje iskustvo** i oblikuje ga u koherentnu strukturu predmeta i događaja. Kada ovaj proces zakaže, dolazi do **prekida temporalnosti**.

Huserl razlikuje tri oblika “loma svesti”: **katastrofe**: iznenadni nagli lomovi; **traume**: individualni i bolni prekidi; **krize**: rezultat dugog odstupanja od izvornog smisla vremena.

Kriza može biti **pojedinačna**, kada subjekt gubi kontinuitet iskustvai teško pronalazi orijentaciju u sopstvenoj vremenitosti.

Može biti i **kolektivna**, obuhvatajući čitave epohe, nauku ili kulturu.

Huserl sve te oblike uokvirava u **horizont vremenske svesti**, pokazujući da i lične i kulturne krize funkcionišu kao prekidi kontinuiteta iskustva koji zahtevaju introspektivnu refleksiju i imaginativno obnavljanje smisla.

Kriza može imati i **identitetski karakter**. Subjekt se tada oseća rascenjeno, stran samom sebi, jer spoljne okolnosti nameću obrasce i identitetske oznake.

Formiranje celovitog **sopstva** postaje otežano, a borba se vodi između unutrašnje autentičnosti i spoljašnjih zahteva sveta. Imaginacija i introspekcija tada služe kao mehanizmi očuvanja kontinuiteta i smisla egzistencije.

Dok Huserl fenomenološki opisuje krizu i prekide kontinuiteta, on naglašava da diskripsija svesti otvara put analizi ljudske egzistencije. Slične introspektivne elemente nalazimo u Andrićevim literarnim delima. U njima se prepliću živo iskustvo, sećanje i mašta, oblikujući smisao lične egzistencije. *EX PONTO* prikazuje pojedinačnu i identitetsku krizu, dok *NEMIRI* otvaraju horizont kolektivne i kulturne krize. Kako Pisac naglašava, „nemir ostaje unutrašnje stanje i stalni pratilac misli“ (Andrić 2009: 20).

Vreme i ljudi

U delu JELENA ŽENA KOJE NEMA istražuje se unutrašnja logika odsutnog i prisutnog, mašte i sećanja. Delo nema klasičnu radnju, već lebdi između fragmenata života, introspektivnih slika i simboličnih etapa vremena. Jelena se pojavljuje i nestaje poput sna ili senke, oblikujući piščev unutrašnji svet. Kao u fenomenologiji, stvarnost je izmešana sa ostalim vremenskim dimenzijama (Andrić 2013, 196).

U Andrićevoj noveli ono što nikada nije stvarno postojalo postaje prisutno u unutrašnjem horizontu svesti. Jelena je simbol nade, unutrašnje svetlosti i mašte, koja pokazuje da čovek može živeti istovremeno u sadašnjosti, u sećanju i u mašti koja je jednaka svetlu. (Aristotle 1984: 51, 429a3–429a) Na taj način, odsutno postaje izvor smisla i otpora prema hladnom svetu svakodnevnice.

Andrić u svojim delima vodi unutrašnje dijaloge sa istorijskim ličnostima, poput Goje, kako bi istražio trajnost ljudskog iskustva. Ovi razgovori osvetljavaju preplitanje sećanja i mašte, pokazujući da se strahovi, dileme i strasti stalno vraćaju u novim oblicima. To odjekuje Ničeovim konceptom **večnog vraćanja istog** i Huserlovom idejom utemeljenja unutrašnjih struktura vremenitosti.

Kod Andrića, prošlost oživljava u sadašnjosti: Goja postaje spona između različitih slojeva vremena i simbol mračne dubine ljudske prirode. Umetničko stvaranje time postaje introspektivna borba – suočavanje sa tamom i imaginacija kao put ka unutrašnjoj istini.

Andrić i Goja dele hrabrost da stvarnost prikažu bez ulepšavanja – u punini njenih svetlih i mračnih strana. Kod Goje lica otkrivaju tragove istorije i drame, dok kod Andrića narativ reflektuje unutrašnju složenost pojedinca i zajednice. Njihova umetnost pokazuje da je veličina u suočavanju sa najmračnijim uglovima ljudske prirode i sećanja. (Andrić 2011: 25)

Zaključak

Slično Valeriju, Andrić vidi umetnost kao čin hrabrosti i introspektivnog promišljanja: mesto gde se osećajnost i misao spajaju, gde ružno može postati uzvišeno, a prolazno večno. (Valeri 2003: 38)

Književnost, umetnost i filozofija kod Andrića prepliću se u refleksiji duha vremena (*Zeitgeist*). Mašta i sećanje postaju mostovi ka razumevanju stvarnosti i sopstvene egzistencije. Kriza se javlja kao zastoј u tom procesu, trenutak preispitivanja kada odsutno postaje prisutno.

Kod Andrića vreme ne teče samo kroz događaje, nego kroz tihe struje unutrašnje svesti. Prošlost i mašta spajaju se u jedinstvenu dimenziju postojanja.

U igri prisutnog i odsutnog, umetnost čuva svetlost u tami. Kao i Goja, Andrić preobražava mračne strane ljudske prirode. Vreme se ne meri satom, već otkucajem svesti. Umetnik je vodič između večnog i prolaznog.

Literatura

1. Andrić Ivo (1981) *Znakovi pored puta*, Beograd: Prosveta.
 2. Andrić, Ivo (2013) *Jelena – žena koje nema*, Beograd: Prosveta.
 3. Andrić, Ivo (2009) *Ex Ponto. Nemiri. Lirika*, Beograd: Prosveta.
 4. Andrić, Ivo (2015) "O priči i pričanju", u: *Ivo Andrić – svugdašnji*, Zagreb: Napredak.
 5. Andrić Ivo (2011) *Razgovor sa Gojom*, Beograd: Službeni glasnik.
-
1. Aristotle (1984), "On the Soul", in J. Banes (ed.), *Complete Works of Aristotle*, New Jersey: Princeton University Press.
 2. Husserl, Edmund (2004) *Predavanja o fenomenologiji unutrašnje vremenske svijesti*, Sremski Karlovci-Noví Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
 3. Husserl, Edmund (1980), *Phantasie, Bildbewusstsein, Erinnerung. Zur Phänomenologie der anschaulichen Vergegenwärtigungen*, The Hague – Boston – London: Martinus Nijhoff Publishers.
 4. Martens, M. (2020). *U požaru svetova: Ivo Andrić-jedan evropski život: biografija*. Beograd: Laguna.
 5. Niče, F., Jevtić, B., & Marković, V. (1982). *Sumrak idola*. Beograd: Grafos.
 6. Ricoeur, Paul (1984) *Time and Narrative*, Vol. 1, Chicago-London: University of Chicago Press.
 7. Valeri, Pol (2003) *Predavanja o poetici*, Beograd: NNK Internacional.

